

PRIKAZI KNJIGA – BOOK REVIEWS – BUCHBESPRECHUNGEN

Josip Galić

Staroslavenski institut, Zagreb

Batinić Angster, Mia. 2020. *Rečenična anafora: Morfologija i sintaksa povratnih imenskih izraza u hrvatskom i talijanskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 290 str. ISBN 978-953-7967-96-3.

U Zagrebu je u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2020. godine objavljena monografija *Rečenična anafora: Morfologija i sintaksa povratnih imenskih izraza u hrvatskom i talijanskom jeziku* Mije Batinić Angster. Prva je to samostalna autorska knjiga Batinić Angster (prethodno je s Marijanom Kresić objavila monografiju o modalnim česticama 2014. godine i zbirku uputa i vježbi za učenje njemačkih, engleskih i hrvatskih modalnih čestica 2019. godine), nastala na temelju doktorskoga rada „Supostavna analiza rečenične anafore u hrvatskom i talijanskom jeziku“, koji je izrađen pod mentorstvom prof. dr. sc. Ivica Peše Matracki i prof. dr. sc. Marijane Kresić i obranjen na Filozofskome fakultetu u Zagrebu 2017. godine.

Knjiga je podijeljena na devet poglavlja. U prvome („Uvod“; str. 1–8) autorica iznosi osnovne pojedinosti o predmetu svojega istraživanja, osvrće se na njegova ranija proučavanja u hrvatskome i talijanskome jezikoslovlju te ukratko prikazuje sadržaj knjige po poglavljima. Analizom, koja se provodi u teorijskom okviru generativne gramatike, konkretnije u okviru generativnoga modela teorije nadmetanja Kena Safira, obuhvaćeni su izrazi *sebe*, *samog(a) sebe*, *svoj* i *vlastit(i)* u hrvatskome, odnosno *sé*, *se stesso* i *proprio* u talijanskome jeziku. Nakon kratkoga osvrta na ranije opise rečeničnih anafora u hrvatskome i talijanskome jeziku autorica ističe da je njezino istraživanje motivirano prazninama u tim opisima, tj. činjenicama da u hrvatskome jeziku ne postoji sustavna analiza anaforičkih izraza, da se nijedna analiza anaforičkih izraza u talijanskome ne temelji na korpusnim primjerima te da niti u jednom ranijem istraživanju hrvatske i talijanske rečenične anafore nisu supostavno analizirane uz primjenu Safirova modela.

U drugom poglavlju („Uvod u područje istraživanja rečenične anafore“; str. 9–16) objašnjavaju se temeljni pojmovi kojima se služe istraživači koji se bave istra-

živanjem rečeničnih anafora (anaforičnost, koreferencija, ovisnost i dr.) te se donosi u generativnoj gramatici uvriježena podjela imenskih izraza na referencijalne izraze (ili R-izraze), zamjenice i anafore. Objašnjavajući pojam anaforičnosti, autorica posebno upozorava na razliku između inherentno anaforičnih izraza (kao onih koji nemaju i ne mogu imati samostalnu referenciju te moraju uspostaviti odnos s nekom imenskom skupinom u okviru iste (su)rečenice da bi mogli biti interpretirani) i izraza koji mogu biti anaforički upotrijebljeni, tj. mogu imati antecedent (ali mogu biti i referencijalno neovisni). U okviru razmatranja tipova imenskih izraza istaknuto je da referencijalni izrazi uvijek imaju neovisnu referenciju, zamjenice mogu, ali ne moraju biti ovisne (u prvom je slučaju njihov antecedent nelokalan, tj. ne nalazi se u istoj (su)rečenici kao i zamjenica), dok su anafore nužno ovisne (i imaju lokalni antecedent). Razmatrajući odnose koreferencije i ovisnosti, autorica naglašava da se oni mogu razgraničiti „na temelju razlikovanja dvaju tipova anaforičkih ovisnosti: obvezne i neobvezne“ (str. 14). O koreferenciji je, ističe, riječ u (neobveznom) odnosu anaforički upotrijebljenih zamjenica i antecedenta, dok se o ovisnosti govori u odnosu anafore i antecedenta s obzirom na to da prva mora uspostaviti odnos s potonjim da bi mogla biti protumačena. U završnome su potpoglavlju razmotrena obilježja imenskih anafora kao što su povratnost, recipročnost, nereferecijalnost, nemogućnost posjedovanja dvostrukih antecedenta i dr.

U trećem poglavlju („Pregled teorijskih razmatranja rečenične anafore“; str. 17–47) prikazani su teorijski pristupi rečeničnoj anafori koji su se razvili u okviru generativne gramatike. Nezaobilazna je referentna točka u bilo kojem proučavanju rečeničnih anafora, a osobito u proučavanjima koja su inspirirana postavkama generativne gramatike, standardna teorija vezanja, koju je Noam Chomsky razvio početkom 80-ih godina prošloga stoljeća, pa je jasno da su u okviru ovoga poglavlja najprije prikazane njezine temeljne odrednice. Objašnjena je, među ostalim, razlika među imenskim izrazima s obzirom na obilježja [\pm anaforično] i [\pm pronominalno], izdvojena su tri načela vezanja (A, B, C), definirani pojmovi kao što su c-komanda, lokalno područje, kategorija upravljanja, SUBJEKT i dr. Upozoreno je i na izazove s kojima se standardna teorija vezanja suočila nakon što su se njezine postavke počele primjenjivati na različite svjetske jezike (npr., međujezične varijacije u dopuštenoj strukturalnoj udaljenosti između antecedenta i anafore, nelokalno vezane anafore itd.). Upravo kao pokušaj da se na navedene (i druge) izazove odgovori u posljednjem desetljeću 20. i na početku 21. stoljeća u okrilju generativne gramatike razvijen je niz novih teorijski pristupa anafori (teorije predikacije i ulančavanja, teorije pomicanja, teorije slaganja i teorije nadmetanja), o kojima jezgrovito i upućeno progovara i Batinić Angster. S obzirom na to da je riječ o recentno razvijenim teorijama, o kojima se usto u domaćoj kroatistici i općenito u hrvatskome jezikoslov-

lju zna relativno malo, potpoglavlja u kojima se o njima govori predstavljaju izvrstan uvod u suvremene (generativne) pristupe rečeničnim anaforama. Nešto više prostora nego ostalima posvećeno je teoriji nadmetanja, posebno inačici koju je razvio Ken Safir, s obzirom na to da je upravo nju autorica izabrala kao teorijski okvir u kojem je provela svoje istraživanje. U najkraćim se crtama za teorije nadmetanja može reći da polaze od pretpostavke da se imenski izrazi koji su dostupni u nekom jeziku natječu za to da budu protumačeni ovisnima o antecedentu, a odgovornost za to koji će izraz takvim doista biti protumačen na mehanizmu je nadmetanja. U Safirovu je modelu taj mehanizam FTIP (prema engl. *Form to Interpretation Principle*), tj. načelo *izraz za tumačenje*, koji s ovisnosne ljestvice (tj. ljestvice na kojoj su imenski izrazi koji su dostupni u nekom jeziku rangirani s obzirom na stupanj ovisnosti) odabire najovisniji izraz kao onaj koji će biti protumačen ovisnim o antecedentu. Prednosti su modela koji pretpostavlja postojanje takvoga mehanizma višestruke. FTIP, naime, svojim djelovanjem regulira (komplementarnu) distribuciju anafora i zamjenica, što znači da nema potrebe da se načela A, B i C, svojstvena standardnoj teoriji vezanja, promatraju kao zadanosti (ona su samo posljedica djelovanja FTIP-a); jednostavno se objašnjava zašto zamjenica u nedostatku leksičke anafore može preuzeti njezinu ulogu, odnosno biti lokalno ovisna itd. Osim univerzalnoga načela, kakvo je FTIP, predstavljeno je i nekoliko specifičnih načela i pravila koja je Safir uveo analizirajući distribucijske specifičnosti anafora u različitim jezicima, npr. *odobrenje lokalnoga antecedenta* (prema kojem anafora treba biti c-antecedirana u području D), *pragmatičko izbjegavanje* (prema kojem dva izraza čine par izraza koji se izbjegavaju ako FTIP ne dopušta da jedan bude protumačen ovisnim o drugom) i dr.

U četvrtome su poglavlju („Predmet, teorijski okvir i metodologija istraživanja“; str. 48–57) popisane i klasificirane jedinice koje čine anaforički sustav hrvatskoga i talijanskoga jezika, ukratko je predstavljen plan analize, utvrđena su teorijska polazišta, iznesene opće istraživačke pretpostavke i ciljevi te su donesene metodološke napomene vezane uz odabir supostavne analize i primijenjeni tip korpusne analize (korpusno utemeljena analiza). Radi konciznosti se, kako ističe, autorica u analizi ograničila na povratne izraze (*sebe, samog(a) sebe* i dr.), dok su izvan okvira istraživanja ostali recipročni anaforički izrazi (kao *jedan drugoga* u hrv., odnosno *l'un l'altro* u tal.). Vrijedi istaknuti da u odjeljku u kojem govori o teorijskom okviru unutar kojega je provedeno istraživanje Batinić Angster modificira Safirov model uvodeći dodatno specifično načelo – *načelo interpretacije rečeničnog konteksta*, prema kojem neki izraz može biti dostupan za nadmetanje samo ako mu odgovara kontekst. To načelo osigurava da se u posvojnim kontekstima nadmeću samo posvojni izrazi (a ne, primjerice, uz njih još i lični izrazi), odnosno da se u kontekstu

koji autorica naziva *kontekstom ličnoga oporavka* međusobno mogu nadmetati samo lični izrazi. Odabir je supostavne analize, ističe se, motiviran pretpostavkom da takav pristup omogućuje učinkovitiju provjeru postavki odabranog teorijskog okvira, među ostalim i zbog toga što „istovrijedni izrazi u dvama jezicima mogu imati različitu distribuciju kao posljedicu toga što se nadmeću s različitim izrazima, što je pak rezultat razlika u njihovim inventarima dostupnih izraza“ (str. 54). U tom pogledu ni izbor jezika, ističe autorica, nije slučajna, i to zbog labava odnosa komplementarnosti između talijanskih rečeničnih anafora i zamjenica, koji bi mogao predstavljati izazov za Safirovu teoriju nadmetanja, kao i zbog mogućnosti upotrebe nepovratnih posvojnih zamjenica na mjestu zamjenice *svoj* u hrvatskome jeziku. Istraživanje je provedeno na korpusima hrWaC v.2.2., odnosno itWaC. Autorica se pritom, glede pristupa analizi korpusa, opredjeljuje za korpusno utemeljenu analizu (a ne korpusno vođenu analizu), i to, kako naglašava, zato što polazi od zadanih teorijskih pretpostavki koje želi podvrgnuti provjeri na empirijskim podacima i zato što joj je cilj „opisati anaforičke uzorke u određenim kontekstima i utvrditi točno određene aspekte rečenične distribucije proučavanih izraza“ (str. 56).

U petome poglavlju („Povratni imenski izrazi u hrvatskom i talijanskom jeziku u usporedbi s nepovratnima“; str. 58–99) Batinić Angster govori o općim svojstvima povratnih i nepovratnih izraza u hrvatskome i talijanskome jeziku. Ključna je razlika između tih dvaju tipova izraza, ističe autorica, ta što je prvima anaforičnost inherentna, dok drugi mogu biti upotrijebljeni anaforično i deiktično. Povratni i nepovratni lični izrazi u obama jezicima mogu imati naglašene i nenaglašene (klitičke) oblike, među kojima, osim fonoloških i morfoloških, postoje i sintaktičke razlike. Kada su u pitanju povratni lični izrazi, autorica pozornost ograničava na njihove naglašene oblike ističući da je takav izbor motiviran činjenicama da su nenaglašeni povratni izrazi višefunkcionalni, imaju specifičnu distribuciju i nisu glagolski argumenti. U obradbi povratnih i nepovratnih posvojnih izraza uvodno se donose osnovne pojedinosti o samome pojmu posvojnosti (o posjedniku i posjedovanome, o trima načinima izražavanja posvojnosti: predikatnoj, atributnoj ili adnominalnoj i vanjskoj itd.). Hrvatski i talijanski jezik djelomično se razlikuju u pogledu sredstava koja rabe za izražavanje atributne ili adnominalne posvojnosti (kao konteksta u kojem se mogu ostvariti posvojne rečenične anafore). Tako se, primjerice, u talijanskome posvojnost ne može izraziti s pomoću posvojnih pridjeva izvedenih sufiksalsnom tvorbom iz općih i vlastitih imenica, što u hrvatskome, naravno, nije slučaj (npr. *Ivanov, bakin*). U kontekstu pak posvojnih anafora ključna se razlika među dvama jezicima očituje u tome što talijanski, za razliku od hrvatskoga, ne posjeduje posebni povratno-posvojni izraz (hrv. *svoj*), pa u njegovu nedostatku za izražavanje povratne funkcije rabi nepovratne posvojne zamjenice. U kontekstima s anteceden-

tom u trećem licu u talijanskome se, umjesto posvojnih zamjenica *suo* i *loro*, kao izraz s povratno-posvojnomo funkcijom može upotrijebiti pridjev *proprio*. Istu vrijednost u hrvatskome može imati pridjev *vlastit(i)*, s tom razlikom, doduše, što njegova uporaba u hrvatskome nije ograničena samo na kontekste antecedentom u trećem licu. Kao svojevrsni ekskurs u okviru petoga poglavlja razmotreno je dovode nje u vezu morfološkoga bilježenja određenosti i posjedovanja posebnih povratno-posvojnih izraza u jezicima svijeta Erica Reulanda i Miloja Despića. Oni su, naime, došli do zaključka da ako neki jezik ima posebni povratno-posvojni izraz, onda ili uopće nema određeni član ili ga pak bilježi postnominalno. Osvrćući se na Reulandova i Despićeva promišljanja, Batinić Angster ispravlja tvrdnju da rumunjski posjeduje poseban povratno-posvojni izraz, proširuje popis s nekoliko jezika koji potvrđuju navedenu korelaciju, ali istovremeno – navodeći primjere iz povijesnih tekstova slovenskoga jezika (koji posjeduje posebni povratno-posvojni izraz) s određenim članom – upućuje na potrebu daljnjih tipoloških istraživanja koja bi trebala dovesti do potpunijih spoznaja o odnosu postojanja određenoga člana i posebnih povratno-posvojnih izraza.

U šestome poglavlju („Uvod u sintaksu rečeničnih anafora“; str. 100–130) podrobno je argumentirana anaforična narav imenskih izraza *sebe*, *svoj*, *samog(a) sebe*, *vlastit(i)*, odnosno *sé*, *se stesso* i *proprio*, i to na temelju njihovih morfoloških i leksičkih svojstava. Uvodno su donesene napomene o klasifikaciji rečeničnih anafora s obzirom na funkcionalni i morfološki kriterij. Funkcionalno se rečenične anafore mogu podijeliti na recipročne i povratne, a potomje dalje na povratne i lične. U morfološkome se pak pogledu, ističe autorica, anafore s obzirom na složenost ustrojstva mogu podijeliti na jednostavne i složene, dok je s obzirom na tip osnove moguće razlikovati zamjeničke (koje imaju funkcionalni sadržaj) i relacijske (s osnovom kojoj je moguće odrediti leksički sadržaj). U daljnjem je tijeku poglavlja zasebno argumentirana anaforična narav zamjeničkih i relacijskih anafora u hrvatskome i talijanskome. Pritom su kao određujuća svojstva anafora istaknute nesposobnost izricanja deikse, morfološka pododređenost te nereferencijalnost (kao posljedica morfološke pododređenosti). Posebno vrijedi istaknuti autoričinu argumentaciju da je izraz *samog(a) sebe* složena anafora te da u njemu zamjenički pridjev *sam* nema isključivo (ili primarno) funkciju intenzifikatora, kako je sugerirano u ranijim razmatranjima toga izraza. Batinić Angster nizom testova dokazuje da se *sam* ne može smatrati intenzifikatorom kada prethodi zamjenici (u takvim kontekstima uvijek sa zamjenicom tvori složenu anaforu), odnosno da pojačajnu funkciju može imati samo ako se nalazi iza zamjenice.

U sedmome („Sintaksa posvojnih rečeničnih anafora“; str. 131–229) i osmome poglavlju („Sintaksa ličnih rečeničnih anafora“; str. 230–266) sintaktički su analizi-

rane posvojne rečenične anafore *svoj*, *vlastit(i)* i *proprio*, odnosno lične rečenične anafore *sebe*, *samog(a) sebe*, *sé* i *se stesso*. Na početku su obaju poglavlja iznesene pretpostavke s kojima se krenulo u analizu (npr. pretpostavka o načelnoj komplementarnosti anafora i zamjenica, pretpostavka o dostupnosti izraza za nadmetanje pod uvjetom da mu odgovara kontekst, pretpostavke o ovisnosnim ljestvicama za hrvatski i talijanski jezik i dr.), a potom je u zasebnim potpoglavljima na korpusnim primjerima iscrpno analizirana sintaksa navedenih rečeničnih anafora, i to njihova distribucija, mogući antecedenti, usmjerenost, područje u kojem se odobrava njihova ovisnost o antecedentu te specifičnosti u distribuciji. Na kraju obaju poglavlja opširno su izneseni zaključci te su u tablicama supostavno prikazana distribucijska svojstva posvojnih, odnosno ličnih rečeničnih anafora u hrvatskome i talijanskome jeziku. Analizom je, među ostalim, potvrđena pretpostavka o komplementarnosti anafora i zamjenica u hrvatskome jeziku. Za talijanski je pak utvrđeno da je odnos komplementarnosti labav, s obzirom na to da je osobito u kontekstima u kojima bi se očekivala uporaba rečenične anafore *proprio* moguća i uporaba (nepovratnih) posvojnih zamjenica bez utjecaja na gramatikalnost rečenice. Utvrđene su, dakako, i druge razlike u anaforičkim sustavima dvaju jezika. Od takvih ovdje još ističemo da hrvatske rečenične anafore podliježu Safirovu načelu *odobrenje lokalnoga antecedenta*, dok talijanske anafore *sé* i *proprio*, premda preferiraju lokalno područje, mogu biti i dalekometno ovisne. Autorica upućuje i na unutarjezične distribucijske razlike među dostupnim anaforama. One se, primjerice, očituju u usmjerenosti hrvatskih posvojnih anafora *svoj* i *vlastit(i)*. Premda obje u nekim kontekstima mogu biti nenominativno antecedirane, više ograničenja u tom pogledu pokazuje *svoj* nego *vlastit(i)*. Svakako vrijedi istaknuti i to da Batinić Angster nudi uvjerljiva objašnjenja za primjere koji predstavljaju izazov za Safirovu teoriju nadmetanja. Takav je slučaj s onim primjerima u hrvatskome u kojima se na mjestu na kojem se očekuje posvojna anafora ostvari nepovratna posvojna zamjenica za 1. ili 2. lice (jednine ili množine) (npr. *Volimo naše more.*). Njih autorica tumači kao posljedicu „pragmatički uvjetovanoga pomaka perspektive“, tj. smatra da u njima govornik situaciju promatra iz perspektive sugovornika ili primatelja poruke, zbog čega se zamjenica procjenjuje boljim izborom od anafore. Od izazova za Safirov model koje autorica uspješno objašnjava izdvajamo ovdje još infinitivne konstrukcije pod nadzorom objekta (usp. autoričin primjer *Odvjetnici ga je pustio PRO_i čekati u svom_i/*_j uredu oko četvrt sata.*) u kojima posvojna anafora naizgled nije lokalno antecedirana s obzirom na to da ne ovisi o subjektu infinitivne rečenice PRO (koji je pod nadzorom objekta glavne rečenice), nego o subjektu glavne rečenice (u navedenom primjeru *odvjetnik*). Autorica primjere tipa navedenoga objašnjava s pomoću restrukturiranja. Oslanjajući se, naime, na ranija istraživanja, pristaje uz podjelu glagola na restrukturirajuće i nerestrukturirajuće. Prve, za razliku od pot-

njih, karakterizira to da otvaraju mjesto infinitivnoj dopuni s kojom čine smislenu cjelinu (u navedenom primjeru *pustio čekati*). Kako se pak za takve infinitivne dopune smatra da nemaju subjekt (PRO), slijedi da je dalekometnost anafora samo privid, odnosno da je anafora ipak lokalno antecedirana.

U zaključnom, devetom poglavlju („Zaključak“, str. 267–271) izdvojene su najvažnije spoznaje do kojih se došlo istraživanjem te su iznesene smjernice za daljnja istraživanja. Među ostalim, Batinić Angster ističe da bi distribuciju rečeničnih anafora u dvama jezicima, osim korpusno, vrijedilo analizirati i na temelju podataka koji bi se dobili ispitivanjem intuicije izvornih govornika, predlaže također iscrpnije proučavanje distribucije anaforičkih izraza u malim surečenicama i infinitivnim konstrukcijama, kao i proučavanje ponašanja anafora koje su dio ustaljenih sveza riječi. Jasno, s obzirom na to da su ovom prigodom ostali izvan fokusa njezina istraživanja, autorica upućuje i na potrebu analiziranja klitičkih rečeničnih anafora te recipročnih anaforičkih izraza. Tomu bismo još mogli dodati da bi – i iz teorijske i iz empirijske perspektive – svakako dobrodošla bila proučavanja rečeničnih anafora u povijesnim tekstovima dvaju jezika te u njihovim suvremenim organskim idiomima.

Vrijednost je knjige Mije Batinić Angster *Rečenična anafora: Morfologija i sintaksa povratnih imenskih izraza u hrvatskom i talijanskom jeziku* višestruka. Prije svega, u njoj je sustavno i iscrpno obrađena tema koja je barem u hrvatskome jezikoslovlju do sada bila samo djelomično istražena. Na tom se tragu, osim same činjenice što knjiga donosi cjelovit opis morfologije i sintakse povratnih anafora, posebno može izdvojiti to da su u njoj hrvatski izrazi *vlastit(i)* i *samog(a) sebe* prvi put uopće uključeni u sustav hrvatskih rečeničnih anafora. U knjizi je usto primijenjen teorijski pristup koji u okvirima hrvatskoga jezikoslovlja predstavlja inovaciju i zasigurno doprinosi širenju njegovih teorijskih horizonata. Taj je doprinos potenciran i činjenicom da su, osim teorijskih postavki Safirove inačice teorije nadmetanja, u knjizi ukratko prikazani i drugi suvremeni teorijski pristupi anafori. Odabir je relativno nedavno razvijena teorijskog pristupa, neukorijenjena u hrvatskome jezikoslovlju, pred autoricu postavio zadatak smišljanja hrvatskih istovrijednica engleskim stručnim nazivima, pa se kao dodatna vrijednost knjige svakako može smatrati i to što doprinosi obogaćivanju hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja. Safirov je model Batinić Angster ponešto i teorijski modificirala, iz čega proizlazi da knjiga predstavlja i vrijedan prilog općem jezikoslovlju. Ne preostaje nam stoga na kraju ništa drugo nego čestitati autorici i zaželjeti što više ovakvih ukoričenih uradaka u hrvatskome jezikoslovlju.